

ב"ה, ח' ניסן תש"פ

לאחינו בית ישראל, רבני הקהילות ומורי ההוראה די בכל אתר ואתר, ה' עליהם יחי!

לשאלות רבים אודות צירוף למנין במרפסות וחצרות, עניית דברים שבקדושה, קריאת התורה וברכת כהנים

היות ובימים אלו אנו נשאלים מפי רבני קהלות מהארץ ומחו"ל, שאלות רבות בענין תפילה בציבור, אופן ההצטרפות למנין המותרת והאסורה, ענייה לדברים שבקדושה במקרים שונים, דרך הטלפון, צירוף במרפסות, קריאת התורה, ואמירת הקדישים ביארצאייט, וכדומה, על כן ראיתי לערוך את גדרי ההלכה בזה במצבים השונים, אחר העיון בנושאים אלו בס"ד, ומכאן ילמדו הרבנים לשאר מקרים בבחינת תן לחכם ויחכם עוד.

א. בראשית דברינו אני חוזר ומבהיר, שעל פי דעת תורה, חייבים להישמע בהחלט להנחיות משרד הבריאות שלא לקיים תפילות במנין אפילו במרחב פתוח, אם לא באישור מיוחד ומבוקר מהרשויות, עד יעבור זעם וירחמו מן השמים. ויש לקבל בזה דין שמים באהבה, ומתוך צער. והעובר על זה הרי זו מצוה הבאה בעבירה ויש בזה גם חילול ה'.

ב. בדבר צירוף למנין ברשויות חלוקות, כגון בכמה מרפסות, או חצרות הבתים, וכדומה, באופן שבכל רשות יש פחות ממנין, ובצירוף כולם יש מנין של עשרה אנשים, למעשה אין לסמוך על זה כלל לענין צירוף למנין. ואין לעשות חזרה ולהוציא ס"ת, ולברך ברכת כהנים, כי פשוט יש כאן חשש של כמה ברכות לבטלה. וכך דעתם של רוב ככל הפוסקים, הספרדים וגם האשכנזים.

ונסביר את הדברים: התוס' בפסחים (פה:) כותבים, שאם היו עשרה במקום אחד, ואומרים קדיש או קדושה, אפילו מי שאינו עמהם נמצא ברשות אחרת, יכול לענות אחריהם אמן.

דין זה מובא גם בתוס' ר"ה כז: וכך כותבים עוד ראשונים, הר"ן בתחלת ראש השנה, המרדכי, הרשב"א בתשובה ח"ג (ס"ו רפ"ו), הראב"ד. והטור בסימן נה.

בב"י שם מביא שיש חולקים בזה, שלא לענות אמן, והוכיחו כן ממה שאמרו בגמרא, ציבור בקטנה ושליח ציבור בגדולה אין יוצאין ידי חובתן. וחשבו שה"ה גם שלא עונים אמן.

וע"ז כותב הב"י, דשם מדובר לגבי צירוף לעשרה, שזה לא מצטרף אם נמצאים חצי מנין ברשות אחת, וחצי מנין ברשות אחרת. אבל לגבי עניית אמן, עונים אמן כשיש עשרה במקום אחד, והאחד שומע אותו אף שנמצא ברשות אחרת.

הב"י מביא את הגמ' פסחים פה: סוטה לח. מה שאמר רבי יהושע בן לוי, דאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. וממשיך הב"י ומביא מה שכתב מהר"י

אבוהב ז"ל שהסכמת רוב הפוסקים כדברי רבינו, שעונים אמן, אבל שלא יהיה מפסיק טינוף או אינו יהודי.

ומרן הש"ע (אור"ח סי' נה סעי' יג) כתב: צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ וכו', כלחוץ. ע"כ. והסבירו רוב האחרונים ספרדים ואשכנזים, דפשיטא דמרן איירי אף ברואים אלה את אלה, אפילו הכי אם לא נמצאים ברשות אחת לא מצטרפים למנין.

כך פסקו השכנה"ג (שם סק"ו), שלמי צבור (דף פ ע"ד), הגאון חיד"א (מחבר"ר סק"ח), מלכי בקודש (אור"ח דף קי ע"ד והלאה), זרע אמת (סי' י), מאמ"ר (ס"ק יד), א"ר (ס"ק יב), הגר"א (ס"ק לא), משכנות יעקב (סי' עה), החקרי לב, וכן העלנו בילקו"י תפלה ח"א (סי' צ הל' כט, עמ' רפא).

והנה מרן הש"ע (אור"ח סי' נה סעי' יג) כתב, צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ וכו', כלחוץ. ע"כ. וכתבו רוב ככל רבותינו האחרונים בדעת מרן, דפשיטא דאיירי אף ברואים זא"ז, וכן פסקו השכנה"ג (שם סק"ו), ש"צ (דף פ ע"ד), הג' חיד"א (מחבר"ר סק"ח), מלכי בקודש (אור"ח דף קי ע"ד והלאה), זרע אמת (סי' י), מאמ"ר (ס"ק יד), א"ר (ס"ק יב), הגר"א (ס"ק לא), משכנות יעקב (סי' עה), וכן העלנו בילקו"י תפילה ח"א (סי' צ הל' כט, עמ' רפא).

אלא שיש להעיר דלכאורה יש סתירה בדברי מרן הש"ע, דהנה מרן בש"ע סי' נה (סעיף יד) כתב, דמי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפי' גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה.

ומוסיף הרמ"א: גגין ועליות אינן בכלל בית, והעומד עליהם אינו מצטרף (רבינו ירוחם נ"ג ח"ז).

ולכאורה מבואר מהש"ע שאם מראה פניו כגון נמצא בעזרת נשים ומראה פניו לתוך ביהכ"נ, מצטרף. ולפ"ז גם במפרסות יהיה אפשר לצרף חמשה מכאן וחמשה מכאן.

אולם כבר האריכו בזה האחרונים וכתבו כמה חילוקים בזה, מרן מדבר בש"ע שיש תשעה במקום אחד, והעשירי "מראה פניו" והם רואין זא"ז, בזה מועיל מה שעומד בחלון ומראה פניו. אבל לא חצי חצי. צריך שיהיה במקום אחד תשעה, ורק העשירי מצטרף באופן שמראה פניו. וע' בכה"ח (סי' נה ס"ק עט) שהביא מהמחבר"ר שכ' דמה שמועיל זה רק כשיש רוב במקו"א ואז גוררים את השניים, אבל כשמספרם שוה, איך יגררו אלו את אלו ששונים במנינם. (וכן מביא בפסקי תשובות משם המקור חיים להחות יאיר).

עוד העמידו את דברי מרן, דאיירי במוציא ראשו דרך חלון ומכניסו לפניו בית הכנסת.

ועוד העמידו את דברי מרן, דשאני עזרת נשים, דאיכא סברא שכותל העזרה לא נעשה לחלק אחר מהרשות, אלא זו אותה רשות, רק שנעשית כך לצניעות. והילכך כל חלל ביכ"נ עם העזרה רשות אחת נינהו, ורק בזה מצטרף האחד עם התשעה. וכך מסביר מרן החיד"א

במחבר"ר את דברי מרן. וכך כותב גם בספר מלכי בקודש, וכך כותב גם הראשון לציון מהר"י חזן בשו"ת חקרי לב.

נמצא דלא דמי ההיא דסעי' יד בש"ע, לסעיף י"ג שלפניו, ואיה"נ עשירי מצטרף מהעזרה במראה פניו, וכן העלנו בילקו"י (שם הל' ל, עמ' רפג). וכמו שכתבו כל החילוקים הנ"ל במחבר"ר, מלכי בקודש, וחקרי לב ועוד, עי' עליהם.

ובערוה"ש (סי' נה סכ"ד) כתב, שכל מה שמועיל מראה פניו, רק כשאנו נמצא ברשות נפרדת, אלא אחורי ביהכנ"ס. אבל כשנמצא ברשות נפרדת לא מועיל.

והן אמת שדעת הפר"ח (ס"ק יג), ומטה יוסף (ח"ב סי' יג), להקל ברואין זא"ז, וכ"פ הפמ"ג (א"א ס"ק יב), ומשנ"ב (בבאה"ל ד"ה ולחוק) להקל בשעה"ד כהפר"ח, וכ"כ במחבר"ר (ס"ק יא) לסמוך על הפר"ח והמטה יוסף בשעה"ד במקום שנחלקין לקבוצות קטנות מחמת העיפוש "כדי שלא יתבטלו מ' יום מתפילה בציבור".

אולם כבר הגאון חקרי לב (אור"ח סי' כח) הביא דברי המחבר"ר בזה ודחאם מהלכה באריכות רבה, וכתב שאין לסמוך ע"ז אפילו בשעה"ד כזו. וכ"פ הרב בית עובד (דיני הקדיש אות מג), וסמך עליהם בפתח הדביר (סק"ד), ועוד אחרונים, וכ"פ בכף החיים סופר (ס"ק עט). ואיכא הכא חשש ברכה לבטלה. ואמנם מרן החיד"א למרות שהוא עצמו פירש בדעת מרן הש"ע שבכה"ג הוי ברכות לבטלה, עכ"ז סמך על הפירות הנ"ל, פמ"ג, פר"ח, להקל בשעה"ד. ולא חשש לסב"ל, וק"ק הרי איהו כתב בחיים שאל ח"ב סי' טו דאמרי' סב"ל אף נגד מרן. וכ"ש כאן שדעת מרן לא לברך, שיש לנו לחוש לסב"ל.

ומעתה לית לן נמי ס"ס שמא כרש"י דאין מחיצה מפסקת אף לענין צירוף (פסחים פה: ד"ה וכן), ושמא כהפר"ח דמהני רואין זא"ז, שהרי גם המחבר"ר מודה שהנכון לפרש במרן דאף ברואין זא"ז לא מהני, ורוב ככל רבותינו מפרשי הש"ע ובפרט רבותינו הספרדים פירשו לנו במוחלט דעת מרן הש"ע דבודאי אף ברואין זא"ז לא מהני, ושלדעת מרן אף בשעה"ד שכזו אין לסמוך על סברא זו, והוי ברכה לבטלה. וממילא אנן בדידן הו"ל ס"ס נגד מרן להדיא שפסק בשניהם יחד להחמיר.

וכבר סיים הרב בית עובד (שם) בנידון כמו שלנו ממש בזה"ל: ולא יהיה אלא ספק יש להחמיר מספק כמו שנראה מתוך דברי השכנה"ג דיש להחמיר בענין צירוף כי יש ספק, עכל"ק.

ג. ולפיכך הדר בשכנות לאותם מאחינו האשכנזים הסומכים על הגאון משנ"ב, ומתפללים בצירוף עשרה מבני אשכנז דרך המרפסות והחצרות, אינו רשאי לומר עמהם קדיש יתום וכדו', וכ"ש שאסור לישא כפיו כשאין עשרה במקום אחד, אבל רשאי לענות לקדיש וקדושה ושאר דברים שבקדושה ששומע מהם. [לפי שלענין אמן יתומה וכדו' אפשר לסמוך על הס"ס המבואר לעיל, שאפשר לענין זה מרן היה מודה].

והנה מלבד כל הנ"ל, הרי יש הפסק טינופת, בין הבתים בין מקום אחד למשנהו, והנה בגמ' סוטה (לח:) אמרו, אמר רבי יהושע בן לוי, אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. והסבירו התוס' הנ"ל (ר"ה כז:) שהכוונה לומר שאם שומע קדושה ואמן יהא שמיה רבה מהצבור, עונה עמהם, ואין המחיצה מפסקת למונעו מלענות עם הצבור. וכן כתבו התוס' פסחים (פה:). ולכאורה לפ"ז גם כאן שהוא שומע דברים שבקדושה צריך לענות עם הצבור. אולם כבר הזכרנו מ"ש בב"י (אר"ח ס"י נה), כתב בשם רבינו הגדול רבי יצחק אבובב בשם הירושלמי, שאם יש טינופת או ע"ז מפסקת בינו לבין הצבור לא יענה עמהם. וכ"כ בשם רב אחא משבחה.

וז"ל מרן הש"ע (ס"י נה ס"ב): היו עשרה אנשים במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה, אפי' מי שאינו עומד עמהם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהיה מפסיק דבר שאינו נקי או ע"ז. ע"כ. ונמצא שמרן הביא בסתם שאם היו עשרה שאומרים קדיש, אפי' מי שאינו עמהם, עונה אמן. וי"א שאם יש טינוף לא עונה אמן. ונחלקו האחרונים אם כאן הוא כמו כל סתם ויש והלכה כסתם, או דשאני הכא שדעת הסתם לא התייחסה כלל להפסק טינוף, והי"א הוא דין וחילוק מחודש, וכך דרכו של מרן לכתוב חילוק בדין בשם י"א.

וכך למדו כמה אחרונים, כמו מאמר מרדכי, בני ציון ליכטמן, שו"ת מנחת אלעזר, ובכה"ח (אות צה). ובפרט שכ"ה בירושלמי, וכ"ד רב אחא משבחה.

אולם הלבוש לא הבין כך, אלא שגם כאן הוא כמו כל סתם ויש, והלכה כסתם, שאפי' יש טינוף עונה אמן. [ראה בהגהות לבושי שרד]. והיינו כדעה ראשונה שהובאה בש"ע בסתם.

וכך מבין בעל חות יאיר בספרו מקור חיים, שיפה עשה מרן שהביא דין זה בשם י"א, שהרי יש סתירה לדין של הירושלמי הנז', מתלמוד דילן (ר"ה כז: ריש פ"ג), שאם היה ביתו סמוך לביהכ"נ ושמע קול שופר יצא. ונפסק בש"ע (ס"י תקפט).

ואין לומר דשאני עניית אמן יהא שמיה רבה מקיום מצוה, דשם מסתמא גם בדרך לשמוע קול שופר ועונה אמן. ואדרבה זה רבונא טפי, שיוצאים י"ח של מעשה שעושה חבריו ברשות אחרת. וכ"ש לגבי שמיעה.

ועיין בש"ע הגר"ז שכתב, שראוי לחוש דטינוף הוי הפסק. ומלשונו משמע דהוא רק ראוי לחוש. גם במשנ"ב הבין כך בדעת מרן. ועיין בשו"ת מנחת שלמה ח"א (ס"י ט) שהביא שיש מחלוקת בדעת מרן, ולא הכריע.

ובכה"ח (ס"י נה ס"ק צה) כתב, שגם מרן הש"ע סובר כדעת הי"א, שהיא הלכה פסוקה ודעה מוסכמת מכל הפוסקים, ואינה באה לחלוק על הדעה הראשונה שהובאה בסתם, אלא באה לפרש.

ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (ס"י עב) חשב מתחלה לומר שדעת הי"א היא שלא כהדעה הראשונה שהובאה בסתם, ושוב העיר מדברי הפמ"ג בכללי הוראת איסור והיתר, שבכגון זה אין דעת הי"א לחלוק אלא לפרש דעה ראשונה. וא"כ הלכה היא, ועפ"ז דן שהשומע ברכה מחבירו דרך הטלפון, לא יענה אחריו אמן, משום שמסתמא ישנה טינופת מפסקת בין חבירו לבינו. ולפ"ז גם בנידון שלנו אין לו לענות קדיש וי"ג מדות עם הצבור.

אולם דעת הגר"א במעשה רב (ס"י מז) שמבית לבית השומע קדיש וקדושה ואמן יכול לענות עם הצבור, אפי' כשיש בינתיים הפסק של טינופת או ע"ז, שכיון שאינו רואה את הטינוף שבינו לבין הקהל, מותר לו לענות. ולפ"ז איה"נ אם רואה יהיה אסור לענות. הביאו המהרש"ם בדעת תורה, ובשערי רחמים פרנקו, ובילקו"י ברכות. וכן מתבאר בשו"ת שער שלמה (ס"י קה). וכן העלה הגאון ממונקאטש שם בסוף דבריו, לגבי השומע ברכת חבירו דרך טלפון, שאם הלכלוך היה גבוה עשרה טפחים, או נמוך עשרה טפחים, מותר לקרוא ק"ש כנגדו.

ולפ"ז בנ"ד אף שיש הפסק טינופת אין איסור לענות אמן ושאר דברים שבקדושה כאשר יש עשרה במקום אחד, והעונה נמצא במקום אחר.

וכ"ז לענין "לענות" אמן ושאר דברים שבקדושה, דאפשר לענות כשאחרים סומכים על המשנ"ב ומתפללים בצבור דרך המרפסות. אבל לא לענין לעשות בעצמו החזרה קריאת התורה ברכת כהנים או אמירת ברכו, שיש כאן שאלה של ברכה לבטלה שהיא חמורה מאד. ואין אפשר להורות גם לספרדים לברך ברכות שהם ספק ברכה לבטלה, כמו חזרה, ברכת כהנים, ברכה על קריאה בתורה. וכל מי שיודע את כללי הפסיקה, ברגע שרואה שיש סתירה במרן, ויש יישובים לזה, ולומד את האחרונים יודע איך לפסוק.

אי אפשר להתעלם מדברי 13 גדולי האחרונים, א"א להתעלם מדברי מרן הש"ע בסעי' יג, אי אפשר להתעלם מהכנה"ג, החקרי לב, הגר"א, משכנו"י, אליה רבה, שלמי צבור, פתח הדביר, כף החיים, בית עובד, ערוך השלחן, זרע אמת, מאמר מרדכי, מלכי בקודש, ועוד, שלדעת כל אלה המצרף העומדים במרפסות ואומרים חזרה וברכת כהנים הוי ברכה לבטלה.

ודע, שאין הבדל בזה בין ספרדים לאשכנזים, שהרי גם מפוסקי האשכנזים מצינו שאי אפשר לצרף למנין כשחלק עומדים במפרסת זו, וחלק במרפסת אחרת. כמו שפסק הגאון מוילנא, משכנות יעקב, האליה רבה.

ואמנם אותם מאחינו האשכנזים העושים כל הליכותיהם על פי פסקי המשנה ברורה, איה"נ יש להם על מה לסמוך. אבל לא לדידן שקיבלנו הוראות מרן הש"ע. וכעת הראוני בתשובות והנהגות שכתב, שהמשנה ברורה לדעתו מסתפק בזה, לא כפי הנראה בביאור הלכה, ולכן כתב לא להסתמך על זה. לכן למעשה השומע קדיש מאותם המצרפים את העומדים במרפסות אפשר לענות קדיש, אך לא על ספק ברכות לבטלה.

ד. ואשר על כן יש להשתדל להצטרף דרך הטלפון בשידור חי, למנין של עשרה הנמצאים ברשות אחת, שמתקיים באישור הרשויות, (כגון מנין החולים שמשודר בקו ההלכה, וכן המנין שאישור לקיים בכותל המערבי, וכדומה), ורשאי לענות להם לקדיש וקדושה, ברכת כהנים, וברכות של קריאת התורה, ולכל דבר שבקדושה ללא שום חשש. נ"י"א שנחשב לתפילה בציבור ממש, ויש חולקים שאינו ממש תפילה בציבור כמו בבית הכנסת. (עי' ילקו"י תפילה ח"א עמ' רפב). אולם לכל הדעות אינו נחשב תפילה ביחיד שמדקדקין עליה בשמים ביותר, אלא נחשב תפילה בשעה שהציבור מתפלל, והיא מתקבלת עם תפילת הציבור].

ה. והדר בשכנות לאחינו האשכנזים המקיימים מנין מהמרפסות, ויש לו אפשרות או להצטרף אליהם, או למנין שמשודר דרך הטלפון (מעשרה המתפללים ברשות אחת באישור הרשויות), צריך להצטרף למנין שדרך הטלפון. [שכלל הדעות נחשב בשעה שהציבור מתפללים, משא"כ במרפסות, שלרוב הפוסקים נחשב תפילה ביחיד ממש. ולכן גם לאחינו האשכנזים יותר נכון דרך הטלפון].

ו. וכשמצטרף למנין דרך הטלפון, לכתחילה יזהר מלדבר בשעת החזרה וכדו', לחוש לסוברים שנחשב תפילה בציבור ממש. ואם מתאחר מלהצטרף, ידלג להתחיל איתם הלחש, ולא יסמוך להתחיל עם החזרה, שיש לחוש למ"ד שאינו נחשב בציבור ממש.

ז. וגם בצירוף כמה קומות שבחדרי מדרגות העשויות ללא צורת הפתח וללא מחיצות בין הקומות, יש לעמוד בפרץ ולגדור גדר שלא לקיים מניינים, שמלבד די"א שגם בזה לא מהני מאחר שגבוהים זמ"ז וחולקים רשות לעצמן, זאת ועוד במקומות רבים הסכנה מצויה ובהכרח ימשך מזה תערובת הבריות באופן המנוגד לשמירה הנדרשת כנגד התפשטות המחלה, וכמאמר הנביא "בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך". ורק באופן שיקבלו אישור מן הרשויות יש להקל בזה לענין צירוף למנין וקריאת התורה וכדומה.

ח. ויש לומר אבינו מלכנו אף כשתפלל ביחיד, וכ"ש באותם מניינים ציבוריים המתקיימים באישור. (ויש לומר גם פסקת "חטאנו לפניך" אע"פ שבחורש ניסן אין אומרים וידוי).

ט. ובשבת קודש, יש לברר ולפרסם קודם השבת מתי מתחילים תפילת העמידה במניינים הנ"ל המאושרים, ולהשתדל בבית להתחיל באותה שעה בדיוק, על מנת שיחשב "בשעה שהציבור מתפללים". ולענין קריאת התורה וברכת מעין שבע, המתפללים בביתם פטורים, כיון שאינה אלא "חובת ציבור", ויש לסמוך בזה על הפוסקים שסוברים שאינו נחשב "בציבור ממש" רק בשעה שהציבור מתפללים. והשומע ברכת מעין שבע מאותם הנוהגים להצטרף דרך המרפסות, אינו עונה על ברכתם אמן. (משום ס"ס, שאין אומרים ברכת מעין שבע שלא בביהכ"ג, וגם שספק אם נקרא תפלה במנין).

[והמתפללים בציבור וקוראים בתורה בשבת, בכותל המערבי ובמערות המכפלה, יהיו כמו שליחי ציבור של כלל ישראל לעת כזו, ועל דרך ששנינו כל מקום שיש בו חבר עיר היחיד פטור מתפילת המוספין", (ברכות ל. רש"י ד"ה יחיד)].

י. מי שיש לו יארצייט והוא בביתו ומצטרף למנין דרך הטלפון, אינו רשאי לומר קדיש, אולם יש לו להשתדל עם האחראים במניינים המאושרים, למנות משהו מהאומרים קדיש, שיכוין גם על קרובו בעת אמירתו. ומלבד זאת ישתדל עבורו בשאר דברים שמועילים לע"נ, כגון שיעסוק בתורה כמה שעות באותו היום, וכן יתמוך בתרומה של צדקה לאותם שמרבים תורה בימים אלו דרך הטלפונים וכדומה, וכן יברך הוא ובני ביתו ברכות הנהנין בכוונה, וכן ידליקו נר, ובכל אלו יאמרו שעושים כן לע"נ המנוח או המנוחה, וזכויות אלו יעמוד להם אלף המגן בעוה"ב. אמן.

בכל ההלכות הנזכרות לעיל, יש להשתדל בכל עוז להימנע ממחלוקת, וכל אחד יעשה בנחת ובשלוה כדעת רבותיו, ובאחדות שלימה, בפרט לעת כזו, והאמת והשלום אהבו!
ויה"ר שהקב"ה יחוס ויסיר מעלינו המגיפה הזאת, ונזכה לחוג את הפסח כהלכתו, ולאכול מן הזבחים ומן הפסחים, בביאת משיח צדקינו במהרה בימינו. אכ"ר.

בברכת התורה

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל